

Recep Peker'in Başbakanlık Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri

The Government-Opposition Relations in Recep Peker's Prime Ministry Period

Özgür Bağcı*

ORCID: 0000-0003-0086-707X.

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Özgür Bağcı

E-posta/E-mail:
ozgurbgc@gmail.com

Başvuru/Submitted: 15.01.2024
Revizyon Talebi/Revision Requested:
28.01.2024
Son Revizyon/Last Revision Received:
12.02.2024
Kabul/Accepted: 19.02.2024
Yayımlanma/Publication: 28.03.2024

Atıf/Citation:
Bağcı, Özgür, "Recep Peker'in Başbakanlık Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri" *Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 31, (2024), 65-82

ÖZ

II. Dünya Savaşı sonrasında gerek uluslararası alandaki gelişmeler gerekse ülkedeki ekonomik ve sosyal sıkıntılar Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişi zorunlu kılmıştır. Bu nedenle 1945'te muhalefet kendini belli etmiş ve ilk olarak Millî Kalkınma Partisi, ardından da Demokrat Partinin kurulmasıyla Türkiye'de çok partili hayat yeniden başlamıştır. Ancak açık oy ve gizli tasnif usulüne göre yapılan 1946 genel seçimleri, bu sürecin sağlıklı yürümesini engellemiştir. İsmet İnönü, seçim sonrasında yeni hükümeti kurma görevini CHP içindeki aşırılarından olan Recep Peker'e vermiştir. Bu durum DP tarafından şüpheyle karşılanmış ve partiler arası ilişkilerin kuşku içinde başlamasına neden olmuştur. Nitekim Peker'in iktidarda kaldığı süre içinde iki parti arasındaki gerginlik neredeyse hiç azalmamıştır. Bu çalışma çalışkanlığı sayesinde Millî Mücadele Dönemi'nden itibaren önemli siyasi görevlere getirilen ve otoriter tavırlarıyla ön plana çıkan Recep Peker'in, başbakanlık dönemindeki iktidar-muhalefet ilişkilerini incelemeyi ve çok partili hayata geçiş süreci çalışmalarına mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Recep Peker, Çok Partili Hayat, CHP, DP, 12 Temmuz Beyannamesi

ABSTRACT

The developments in the international arena as well as the economic and social problems in Turkey necessitated the transition to multi-party-political system in the country after the World War II. Therefore, the multi-party system restarted with the establishment of the National Development Party and the Democrat Party subsequently. However, the 1946 general elections held according to 'the open vote and secret counting' procedure prevented this process from running properly. After the elections, Ismet İnönü gave the task of establishing the new government to Recep Peker, one of the extremists in the CHP. This situation was met with suspicion by the DP and also caused a doubtful start in relations between DP and CHP. As a matter of fact, the tension between these two parties hardly decreased during Peker's rule. This study aims to examine the power-opposition relations in Recep Peker's prime ministry period, who was appointed to important political positions since the time of the National Struggle thanks to his hard work and came to the forefront with his authoritarian attitude, and so to make a modest contribution to the literature of the transition to multi-party-political system in Turkey

Keywords: Recep Peker, Multi-Party-Political Life, CHP, DP, July 12 Declaration

Giriş

Türkiye’de II. Dünya Savaşı’ndan sonra çok partili sisteme geçilmesi ve DP’nin ortaya çıkmasında hem iç hem de dış şartların zorlaması etkili olmuştur.¹ Yüksek enflasyon, hayat pahalılığı ve karaborsa nedeniyle zorlu hayat şartları altında ezilen işçi, köylü ve memurlar hükümet aleyhinde bir tutum takınmıştır. Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu ve toprağa ilişkin kanunlar da sermaye ve toprak sahiplerini gücendirmiştir.² Savaş yıllarında tek parti yönetimi otoriter karakterini açıkça ortaya koyarak Anayasa’ya aykırı uygulamalara girişmiştir. Temel hak ve hürriyetlere konulan kısıtlamalar tek parti yönetimine karşı suskun ama büyük bir tepki oluşturmuştur.³ Bu nedenle savaş yıllarında alınan tedbirlerin ülke içinde meydana getirdiği hoşnutsuzluk karşısında bir emniyet supabının açılması zorunlu hâle gelmiştir.⁴

Türkiye’nin çok partili rejime geçişinde dış etkenler de oldukça önemlidir. II. Dünya Savaşı’nın müttefiklerin zaferi ile sonuçlanması tüm dünyada serbest seçimlere dayanan demokrasilerin canlanmasını sağlamıştır. Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen devletler kendi sistemlerini, bu bağlamda tekrar gözden geçirmişlerdir.⁵ Bu şartlar hiç şüphesiz Batı dünyasına eklenmek isteyen Türkiye’yi de etkilemiştir. Neticede Cumhurbaşkanı İnönü, 1945’te 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmada, ilk kez demokratik rejimden söz ederek “*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir... Büyük Millet Meclisinin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda olan gelişmesinde devam edecektir.*” demiştir.⁶

Nihayet 18 Temmuz 1945’te Cumhuriyet Dönemi’nin üçüncü çok partili rejim denemesi, MKP’nin kurulmasıyla başlamıştır. Ancak Cumhurbaşkanı İnönü TBMM açılış nutkunda MKP yokmuş gibi konuşmuştur.⁷ İnönü nutkunda CHP’den kopacak bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik ederek Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemin açıldığına işaret etmiştir. 1945 yılının temellerini attığı bu yeni dönemin baş temsilcisi DP olacaktır.⁸ Böylesine önemli süreçte başbakanlık görevine muhalefete tahammülü olmayan, otoriter ve sert tavırlarıyla tanınan Recep Peker⁹ getirilecektir. Dolayısıyla çalışma Türkiye’de önemli bir dönüm noktası

¹ Ahmet Yeşil, Türkiye’de *Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 19.

² Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 394-395.

³ Milli Korunma Kanunu, Matbuat Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu gibi yasalarda yer alan bazı hükümler, Anayasa’ya aykırıdır. Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi 1938-1945*, İz Yayınları, İstanbul 1998, s. 464.

⁴ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel* Temeller, Afa Yayınları, İstanbul 1966, s. 128.

⁵ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, Sina Akşin (Yay. Yön.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi IV*, Cem Yayınları, İstanbul 2000, s. 178.

⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0/5-26-19; Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s. 109.

⁷ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul 1998, s. 196-197.

⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 10.

⁹ Kafkasya’nın Dağıstan yöresinden Anadolu’ya göç eden bir aileye mensup olan Recep Peker, Nisan 1305’te (1889) İstanbul’da doğdu. Harp Okulunu bitirdikten sonra 1907’de teğmen rütbesiyle Yemen’e gitmiş ve ardından Balkan Harbi’ne katılmıştır. Peker, I. Dünya Savaşı’nda Erkan-ı Harbiyede çeşitli görevlerde bulunmuş ve 1919’da Erkan-ı Harbiye Mektebini sınıf birincisi olarak bitirmiştir. Millî Mücadele Dönemi’nde binbaşı rütbesi ile Sakarya Muharebesi’ne kadar Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesi İkinci Şube Müdürü görevini de yürütmüş ve 1925’te askerlikten emekliye ayrılmıştır. Aynı zamanda I. Meclisin katib-i umumiliğine getirilerek TBMM’nin ilk genel sekreteri olmuştur. TBMM Arşivi, Recep Peker Özel Dosyası, No: 582; Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri*, C II, Nart Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 54; Peker, 1923’te Halk Fırkası’nın ilk genel sekreteri olmuş ve 10 Haziran 1924’e kadar bu görevde kalmıştır. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK Yayınları, Ankara 1983, s.395; Ardından II. Hükümet’te Maliye Vekilliği, III. Hükümet’te Dâhiliye Vekilliği ve vekâleten Mübadele İmar ve İskân Vekilliği

olan çok partili hayata geçiş sürecinde Recep Peker'in başbakanlık dönemindeki iktidar-muhalefet ilişkileri bağlamında şekillenmiştir.

I. Recep Peker'in Başbakanlık Görevine Getirilişi

Sekizinci dönem çalışmalarına 5 Ağustos 1946'da başlayan TBMM'nin ilk toplantısında meclis başkanlığına Kazım Karabekir, cumhurbaşkanlığına ise İsmet İnönü seçildi. Cumhurbaşkanı aynı gün yeni kabineyi kurma görevini Recep Peker'e verdi.¹⁰ CHP'deki aşırılardan sayılan Peker'in böylesine önemli bir süreçte başbakanlığa getirilmesi karşısında muhalefette şüpheler oluştu. Bu nedenle Meclisin sekizinci dönemi iktidar-muhalefet açısından kuşku içinde başladı.¹¹ Muhalefet bu şüphesinde pek de haksız sayılmazdı. Zira parti-devlet özdeşliğini savunan Peker, 4. CHP Kurultayı'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk parti devleti olduğunu açıklamıştı.¹² Dolayısıyla bu durum iktidar-muhalefet ilişkilerinin şekillenmesinde etkili oldu.

Türk demokrasi tarihi açısından oldukça önemli olan bu süreçte Peker gibi bir ismin başbakan yapılması farklı iddiaları beraberinde getirmiştir. Ağaoğlu'na göre Cumhurbaşkanı, Peker sayesinde hem muhalefetin şiddetini azaltmak hem de parti içinde kendisine kafa tutabilecek aşırıları yıpratmak istemektedir.¹³ Toker'e göre İnönü, Peker'in kendisi için uysal bir başbakan olmayacağını biliyordu. Ancak uygulayacağı tatlı sert politikasında kendisi tatlılığı, Peker ise sertliği temsil edecekti. Bu da İnönü'nün düşündüğü hakemlik görevini kolaylaştırıcaktı.¹⁴ Bu görüşü destekleyen Gevgili de DP ile belli bir etkinlik sağlandıktan sonra, İnönü'nün partiler üstüne yükselerek bir hakem gibi oyunu denetleyeceğini belirtmiştir.¹⁵ Benzer görüşü savunan Uyar'a göre Cumhurbaşkanı, Peker ile DP yöneticilerini karşı karşıya getirerek çatıştıracak ve çatışan tarafların uzlaştırılması rolünü üstlenecektir.¹⁶ Yetkin, çok partili düzene istemeyerek geçen İnönü'nün koşulların oluşması hâlinde DP'nin varlığına son vermek istediğini ve bunun için de en uygun ismin Peker olduğunu iddia etmiştir.¹⁷ Timur da benzer bir görüşle İnönü'nün izin verdiği muhalefete artık yeter demek için Peker'i başbakanlığa getirdiğini vurgulamıştır.¹⁸ Tek parti rejiminin adamı olması nedeniyle başbakanlık görevine geç getirildiği kanısını taşıyan Aydemir'e göre Peker pek çok vasfa sahiptir.¹⁹

Başbakanlık meselesine Peker'in penceresinden bakıldığında ise kendisinin bu görevi istediği anlaşılmaktadır. Mayıs 1945'te bütçeye ret oyu veren yedi kişiden birisi olan Peker,

---

görevlerinde bulunmuştur. IV. Hükûmet'te Millî Savunma Vekilliğine, V. Hükûmet'te ise Nafia Vekilliğine atanmıştır. 1928'de CHP Meclis Grubu Başkanlığına seçilen Peker, 1931'de yeniden CHP genel sekreterliğine getirilmiştir. *BCA*, 490-1-0-0/94-368-1; XII ve XIV. Hükûmetlerde Dâhiliye Vekilliği yapan Peker nihayet 1946'da başbakanlığa getirilmiştir. Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, C III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.572; Hıfzı Veldet'e göre Peker prensiplerine bağlı, çalışkan, dürüst ve ciddiyeti ile tanınır. Özellikle görev konusunda titiz ve dikkatli olması onu iş hususunda zaman zaman çok sert davranmaya iter. Prensiplerinden taviz vermediği ve pek yürekli bir adam olduğu için Atatürk ona, "pek-er'den gelen" Peker soyadını koyar. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları*, Varlık Yayınları, Ankara 1971, s. 86-89.

¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi (TBMMZC) , 8. Dönem, C 1, 05.08.1946, s. 2-4.

¹¹ Karpat, *age.*, s. 149.

¹² Mustafa Arıkan, *Hamdi Rağıp Atademir Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 287.

¹³ Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, s. 92-93.

¹⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1990, s. 133.

¹⁵ Ali Gevgili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987, s. 35.

¹⁶ Uyar, *age.*, s. 352.

¹⁷ Çetkin Yetkin, *Karşıdevrim 1945-1950*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s. 299-303.

¹⁸ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 72-73.

¹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 456.

DP kurucularından bağımsız olduğunu göstermek için oylamaya ret verme sebebini açıklamıştır. Böylece kendisini İnönü'ye göstermek istemiş ve bu hareketleriyle başbakanlığa oynamıştır.²⁰

Başbakanlık görevini 5 Ağustos 1946'da üstlenen Recep Peker, on beşinci Cumhuriyet Hükûmeti'ni 6 Ağustos'ta İnönü'ye sunmuştur. Pek çok ismin yeni olduğu kabinede dışişleri, çalışma, gümrük ve tekel bakanları görevlerine devam etmiştir.²¹ Mümtaz Ökmen, Cevdet Kerim İncedayı ve Şükrü Sökmensüer gibi CHP içindeki aşırıların yeni kabinede yer alması muhalefetin endişelerini haklı çıkarmıştır.²²

Peker'in başbakanlığı iktidar çevrelerince olumlu karşılanmıştır. Bunda Peker gibi güçlü bir şahsiyetin muhalefetin artan saldırgan politikasına karşı koyabileceği düşüncesi etkilidir.²³ Zira Peker önüne engeller çıkarılsa bile yolundan şaşmayacak sağlam bir karaktere sahiptir.²⁴ Yeni hükûmetin ilk olarak hürriyet haklarını dikkate alarak anarşiyi önlemesi gerektiğini savunan Sadak, Türkiye'de hiçbir hükûmetin Peker ve arkadaşları kadar buhranlı bir süreçte iş başına gelmediğini belirtmiştir.²⁵ Hakikaten böylesine önemli bir geçiş sürecinde Peker Hükûmeti'nin işi hiç kolay değildi. Her şeyden önce CHP ile DP arasında 1946 genel seçimlerinden kaynaklanan büyük bir gerginlik bulunuyordu.²⁶ Çünkü seçimlerdeki usulsüzlük iddiaları Meclisi, DP'nin gözünde meşru kılmıyordu. Bu durum daha ilk günlerden itibaren muhalefetin, iktidara karşı sert bir siyaset izlemesine neden oldu.²⁷

II. Partiler Arası İlişkiler

DP'nin 1946 genel seçimlerine yaptığı itirazlar sonucunda TBMM'de "Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu" kurulmuştur. Haklarında şikâyet ve itiraz olan milletvekillerinin seçim tutanakları bu komisyona havale edilmiştir. Ancak çoğunluğunu CHP'lilerin oluşturduğu komisyon yapılan hiçbir itirazı yerinde görmemiştir.²⁸ İktidar-muhalefet arasındaki ilişkilerin seyri bakımından DP'nin kurucularından Refik Koraltan'ın, Peker Hükûmeti ile adeta siyasi bir meydan muharebesi yaptıkları tespiti önemlidir.²⁹ Nitekim iki parti arasında ilk gerilim 14 Ağustos 1946'da Peker'in hükûmet programını okuduğu sırada yaşanmıştır. Başbakan, beyannamesinde hükûmetin iç ve dış siyasetiyle ilgili görüşlerini belirttikten sonra idareyi kuvvetlendirecek ve genel hayata rahatlık getirecek ekonomik tedbirleri açıklamıştır.³⁰

Peker, hükûmet programında zor şartlar altında göreve geldiklerini ifade ederek iki partiden oluşan yeni Meclisin hem devlet işlerinde hem de alacağı kararlarda daha etkin olacağını vurgulamıştır. Muhalefet partilerinin doğuşu ve tek dereceli seçim sistemini dönemin getirdiği zorunluluktan kaynaklandığını belirterek seçim dönemindeki tartışma ve çatışmaların bu süreçte doğal karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Başbakan Peker'e göre

²⁰ Toker, *age.*, s. 63

²¹ Kabine şu isimlerden oluşmuştur: Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen, Millî Savunma Bakanı Cemil C. Toydemir, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı, Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz, Gümrük ve Tekel Bakanı Tahsin Coşkan, Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, Ulaştırma Bakanı Şükrü Koçak, Ticaret Bakanı Atif İnan, Çalışma Bakanı Dr. Sadi Irmak. *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 12.08.1946, s. 12.

²² Toker, *age.*, s. 134.

²³ Karpat, *age.*, s. 149.

²⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Kabine, *Tanin*, 8 Ağustos 1946, s. 1.

²⁵ Necmeddin Sadak, Recep Peker Hükümetini Bekleyen Ağır Vazifeler, *Akşam*, 10 Ağustos 1946, s. 1.

²⁶ Toker, *age.*, s. 134.

²⁷ Eroğul, *age.*, s. 38.

²⁸ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 12.08.1946, s. 12; *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1946, s. 1.

²⁹ Erol Yüksel, *Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan*, ATAM Yayınları, Ankara 2018, s. 225.

³⁰ *BCA*, 30-1-0-0/54-328-2; *Hükümetin Programı*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1946, s. 8; *Ayın Tarihi*, Ağustos 1946, No: 153, s. 5.

iktidarla muhalefetin ilk görevi devlet hayatını normalleştirmektir. Yaklaşık 75 dakika süren konuşmasının sonunda muhalefetten programda gördükleri eksiklikleri eleştirmelerini istemiştir.³¹

Peker'den sonra kürsüye DP kurucularından Fuat Köprülü gelmiştir. Köprülü hükûmet programına daha sağlıklı eleştiri yapabilme adına iki günlük süre istemiş ancak iktidar bu isteği reddetmiştir. Bunun üzerine Adnan Menderes, DP'nin bu programın eleştirisini yapma imkânının elinden alındığını söyleyerek görüşmelere katılamayacaklarını bildirmiştir. Dolayısıyla DP'liler oylama sırasında geri dönmek üzere Meclisi terk etmişlerdir. Bu ilk çatışma sonucunda Peker Hükûmeti'nin programı 53 ret oyuna karşı 378 oyla kabul edilmiştir.³²

Siyasetteki gergin hava 1 Eylül 1946'da yapılan il genel meclisi seçimlerinde devam etmiştir. Demokratlar baskı yapıldığı gerekçesiyle birçok yerde seçimden çekilmiştir. Basında seçimin CHP idare amirlerinin etkisi altında gerçekleştiği ve bu yüzden halkın birçok yerde oyunu kullanmadığı yazılmıştır.³³

Partiler arası gerginlik Matbuat Kanunu'ndaki değişikliklerle ilgili yasa tasarısının görüşülmesi sırasında tırmanmaya devam etmiştir. Bunda milletvekili seçimlerinin meşruiyeti hakkında halkı şüpheye düşürecek, vatandaşları birbiri aleyhine tahrik edecek her türlü yayının yasaklanması etkili olmuştur. Hatta bu yasağa uymadıkları gerekçesiyle Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri Sıkıyönetim Komutanlığınca süresiz olarak kapatılmıştır. DP İstanbul Milletvekili Cihat Baban verdiği önergeyle bu gazetelerin kapatılma sebeplerini sormuş, Başbakan Peker gazeteler hakkında karar verme yetkisinin Sıkıyönetim Komutanlığına ait olduğu cevabını vermiştir.³⁴

Yasa tasarısıyla ilgili yaptığı konuşmasında insanlığın en büyük eserinin devlet olduğunu vurgulayan Peker "*Devlet hayatını düzenlemede, milletin hürriyetini haklarını temine ve Devletin kuvvet ve otoritesine dayanan muvazeneyi kuramıyan bu Devletlerin hangi ilim hangi teknik mertebesinde olursa olsun âkibeti hüsrandır.*" diyerek asayıştan, kamu düzeninden ve anarşi tehlikesinden bahsetmiştir.³⁵ Menderes'in muhalefet adına "*Hükümet programında karışık ve umumi tâbirlerle ifade edilmiş olan Recep Peker Kabinesi'nin hürriyet telakkisinin ne mânada anlaşılması icabedeceğini şimdi bu tasarı ile daha iyi anlamak mümkün oluyor.*" eleştirisine rağmen kanun tasarısı 20 Eylül 1946'da kabul edilmiştir.³⁶

CHP ile DP arasındaki gerginliği tırmandıran gelişmelerden bir diğeri 17 Ekim 1946'da kurulan İnsan Hakları Cemiyetidir. Cemiyetin kurucuları arasında Mareşal Fevzi Çakmak ve DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner de yer almıştır.³⁷ Cemiyette aşırı solcuların yer alması komünistlik iddialarını beraberinde getirmiş ve bu iddialar Mareşal'in şahsında DP'yi hedef almıştır. Özellikle muhalefeti yıpratmak isteyen CHP, komünistlik iddialarını sürekli gündemde tutmuştur. Bu durumun partilerine zarar vermesinden çekinen DP liderleri endişeye kapılmıştır.³⁸

³¹ Başbakan konuşmasında yeni hükümetin demokrasiyi ülkede en üstün siyasi inanç olarak kökleştirmek azminde olduklarını vurgulamış ve hürriyetin önemi üzerinde durmuştur. *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 14.08.1946, s. 27-38.

³² *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 14.08.1946, s. 38, 60, 71.

³³ *Vatan*, 2 Eylül 1946, s. 1.

³⁴ *BCA*, 30-1-0-0/11-65-6; *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 13.09.1946, s. 272.

³⁵ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 13.09.1946, s. 313.

³⁶ *BCA*, 30-1-0-0/11-65-8; *TBMMZC*, 8. Dönem, C 1, 20.09.1946, s. 441.

³⁷ Aynı tarihte İnsan Hakları Cemiyetinden farklı olarak Bakanlar Kurulu kararıyla Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Sağlama ve Koruma Türk Grubu da kurulmuştur. *BCA*, 30-18-1-2/112-66-6; *Ulus*, 20 Ekim 1946, s. 1.

³⁸ Tokar, *age.*, s. 146.

İddialardan rahatsız olan Mareşal 19 Ekim’de bir açıklama yaparak “*Cemiyet maksatlar dışında kurulmuştur. Haksızlığa maruz kalanlara avukat, hastalara doktor bulmak gayemizdir. Siyasi hiçbir mülahaza gütmediğim için buna hayır cemiyeti sıfatında iltihak ettim, hayır işine ideoloji davaları karışır, elbet böyle bir cemiyette yerim olmaz.*” demiştir. Aynı gün Öner’de cemiyetle hiçbir ilgisinin olmadığını, cemiyetin kuruluşunda ve etkinliklerinde faal bir rol oynamadığını belirtmiştir.³⁹ Böylece, Mareşal Çakmak’ı kullanarak girişilen bu örgütlenme çabası daha başlangıçta ölü olarak doğmuştur.⁴⁰

Partiler arasındaki çatışma ortamı iki tarafın daha da sertleşmesine neden olmuştur. Uluslararası gerginliği bahane eden hükûmet, sıkıyönetimi 6 ay daha uzatarak tüm kontrolü elinde tutmak istemiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte artık sıkıyönetime gerek olmadığını ileri süren muhalefet bu duruma tepki göstermişse de son olarak 23 Aralık 1946’ya kadar uzatılan sıkıyönetim 6 ay daha uzatılmıştır.⁴¹

Mecliste sıkıyönetim polemliği yaşanırken başlayan 1947 yılı bütçe görüşmeleri iktidarla muhalefet arasındaki ilişkilerde derin bir yara açmıştır. Görüşmelerde ilk sözü alan Peker, kısa iktidar süresinde programda belirttikleri işlerin bir kısmını hayata geçirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca her milletvekilinin bütçeyle ilgili fikirlerini kendi vicdanlarının sesi ile söylemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan’dan sonra Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, bütçenin ana hatlarını çizmiştir. Muhalefetin bütçe hakkındaki görüşlerini açıklayan Menderes “*Sayın Başbakan sözleri arasında, siyasi tahrikler neticesinde memleketin şurasında, burasında çıkacak karışıklıkların şiddetle önleneceğini, yine şiddetli bir lisanla ifade etti. Siyasi tahrikler tâbiri ile acaba birden fazla partili siyasi hayata girmiş olmamızı ve bunun tabii tecellilerini mi ima etmek istiyor?*” ifadesiyle Peker’in otoriter tutumunu eleştirmiştir.⁴²

Bütçe üzerindeki eleştirilerini esprili ve iğneli bir tarzda ifade eden Menderes, zaman zaman alaylı bir şekilde bakmak suretiyle hükûmet üyelerini sinirlendirmek istemiştir. Bu eleştiriden sonra hiç adet olmadığı hâlde Peker’in söz istemesi, Menderes’in isteğinde başarıya ulaştığını gösteriyordu.⁴³ Başbakan’ın “*Muhterem arkadaşlarım, Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes’in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir Devletin hayatını bir bozluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik.*” cümlesiyle konuşmasına başlaması üzerine DP sıralarından itiraz sesleri yükselmiştir. Peker’i protesto eden DP’liler, Celal Bayar’ın çağrısına uyarak Meclisi terk etmiştir.⁴⁴ Böylece iktidar ile muhalefet arasında yeni ve önemli bir kriz ortaya çıkmıştır.

Cumhurbaşkanı siyasi krizin derinleşmesi üzerine iktidarla muhalefet arasında ilk uzlaştırma görevini yapmıştır. Bayar ve Menderes’le ilk görüşen Şükrü Saraçoğlu olmuş ancak uzlaştırma çabası sonuç vermemiştir.⁴⁵ Bu nedenle Bayar ile Köprülü’yü Çankaya’ya davet eden Cumhurbaşkanı Meclisin normalleşmesi gerektiğini vurgulamış, Peker’le demokrasi yapılamayacağını ifade eden Bayar’a, Başbakan’ın incitme kastının olmadığını belirtmiştir.⁴⁶ Ancak bu görüşme muhalefeti tatmin etmediğinden Demokratlar Meclise geri dönmemiştir.

³⁹ *Vatan*, 20 Ekim 1946, s. 1, 3.

⁴⁰ Yetkin, *age.*, s. 551.

⁴¹ *Akşam*, 5 Aralık 1946, s. 1; *Ulus*, 5 Aralık 1946, s. 1; 1940 yılından itibaren 6 ilde uygulanan sıkıyönetim uygulaması en son 23 Haziran 1946’da Saraçoğlu Hükûmeti görevde iken kabul edilmiştir. *BCA*, 30-1-0-0/44-257-3.

⁴² *TBMMZC*, 8. Dönem, C 3, 18.12.1946, s. 3-9, 15.

⁴³ Toker, *age.*, s. 156.

⁴⁴ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 3, 18.12.1946, s. 23, 24.

⁴⁵ Toker, *age.*, s. 157; *Vatan*, 20 Aralık 1946, s. 1.

⁴⁶ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Karakuşak Basın Yayın, İstanbul 1986, s. 66.

Bu konuda kararlı olan Cumhurbaşkanı, Bayar ve Köprülü ile tekrar görüşerek Meclis çalışmalarının sükûnet içinde yapılması konusunda bir tebliğ yayınlacağını söylemiştir. 26 Aralık 1946'da yayınlanan ve iktidarla yapılan temaslar hakkında bilgi veren tebliğ sonrasında Demokratlar 27 Aralık'ta Meclise geri dönmüşlerdir.⁴⁷ İnönü'nün bu tarafsız müdahalesi kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁴⁸

Neticede Mecliste ilk ciddi krize yol açan 1947 yılı bütçesi 30 Aralık 1946'da 48 ret oyuna karşı 354 oyla kabul edilmiştir.⁴⁹ Ancak İnönü'nün bu müdahalesi; CHP'deki aşırıları açısından başarısızlıkla sonuçlandığından Peker'in parti içi konumunu zayıflatmış, buna karşın DP'nin kendi pozisyonundan daha emin olarak çıkmasını sağlamıştır.⁵⁰ Aslında bu kriz Peker için sonun başlangıcı olmuştur.⁵¹

Siyasi partiler 1946 yılını gergin bir hava içinde tamamlarken 7-11 Ocak 1947 tarihleri arasında ilk büyük kongresini yapan DP, cumhuriyet tarihinde ilk kez başarılı bir muhalefet partisi olarak iktidara açıkça kafa tutmuştur.⁵² Açılış konuşmasını yapan Genel Başkan Bayar'ın ardından kongrede söz alan delegeler CHP'yi sert bir dille eleştirmiştir. Samet Ağaoğlu "*Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son vermek kararı topladı.*" derken Sadık Aldoğan "*Yapılacak iş Anayasayı tâdil etmek değil, Anayasaya aykırı kânunlar yapan Cumhuriyet Halk Partisi'ni yaptığı kânunlarla beraber süpürüp atmaktır.*" sözünü söylemiştir. Daha da ileri giden Osman Bölükbaşı, İnönü'ye kızıl sultan diye seslenmiştir. Bursa delegesi Fuat Arna ise "*İstibdat devrinde millet padişaha karşı, Senden büyük Allah var derdi. Bugün de biz iktidar sevdalılarına, senden büyük millet var, diyoruz.*" demiştir.⁵³

Kongrede partinin genel siyasetini belirlemek üzere Ana Davalar Komisyonu kurulmuştur. Başkanlığını Adnan Menderes'in yaptığı komisyon 11 Ocak 1947'de Hürriyet Misakını kabul etmiştir.⁵⁴ İsteklerinin kabul edilmemesi durumunda sine-i millete döneceğini vurgulayan DP, harikulade bir taktik silahı olarak bu tehditten çok faydalanmıştır. Zira DP'nin Meclisten çekilmesi CHP'nin demokratik rejimi istemediğini gösterecek, yurt içi ve dışında eleştirilmesine neden olacaktı.⁵⁵ Hürriyet Misakı, Meclisi ipotek altına alarak işleri daha güç hâle getireceğinden Cumhurbaşkanı tarafından sert bir şekilde kınanmıştır.⁵⁶

Muhalefetin bu tehdidi karşısında harekete geçen CHP'de 13 Ocak 1947'de Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından verilen bir taktirde partinin amaçlarının daha kesin olması, millî ahlâk ve terbiye için prensipler konulması ve gerekirse partide geniş bir ıslahat yapılması istenmiştir. Ayrıca iki parti arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi için çalışmalara başlandığı ortaya atılmıştır.⁵⁷ 16-27 Ocak 1947 tarihleri arasında 6 kez toplanan CHP Büyük Divanında gizli yapılan bu görüşmeler muhalefeti rahatsız etmiştir. Sonuçta Büyük Divan parti program ve tüzüğünde değişikliğe gitmeyi, sosyal ve ekonomik konularla daha yakından ilgilenmeyi ve parti örgütünde yenilik yapmayı kararlaştırmıştır.⁵⁸

⁴⁷ Toker, *age.*, s. 160.

⁴⁸ *Vatan*, 28 Aralık 1946, s. 1; *Ulus*, 28 Aralık 1946, s. 1.

⁴⁹ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 3, 30.12.1946, s. 848.

⁵⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 1996, s. 35.

⁵¹ Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 169.

⁵² Eroğul, *age.*, s. 45-46.

⁵³ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 43.

⁵⁴ Bayar, *age.*, s. 69.

⁵⁵ Karpaz, *age.*, s. 157.

⁵⁶ Toker, *age.*, s. 165.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1947, s. 1; *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1947, s. 1.

⁵⁸ Ahmad, *age.*, s. 35; Divan'da Cumhuriyet rejiminin esaslarından olan laikliği bozacak her türlü anlayıştan uzak durulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. İsteğe bağlı ve hükümetin kontrolünde olmak kaydıyla, okullar dışında, Türkçe

CHP Büyük Divanının görüşmeleri sürerken hükûmet I. İdareciler Kongresi'ni düzenlemiştir. Peker açılış konuşmasında il idareleri, mahalli idareler, valilerin yetkileri, polis ve jandarma teşkilatları ile Memurlar Kanunu hakkında hükûmetin görüşlerini açıklamıştır. Başbakan'a göre valilerin yetkisi başarılı olabilmeleri için artırılmalıdır. Ancak yetki anlayışının yanında kesinlikle liyakat ve ehliyet de olmalıdır.⁵⁹ Peker'in ehliyet anlayışı vurgusuna rağmen kongreye valilerin de katılması Menderes tarafından kongrenin tarafsızlığına gölge düşürdüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir. Eleştirinin dozunu arttıran Köprülü kongrenin toplanma nedenini, tek parti sistemini sürdürmek isteyen CHP'nin bucak müdürlerine vereceği yetkilerle DP'nin köylerdeki teşkilatlanmasının önüne geçme isteği olarak açıklamıştır.⁶⁰

Kongrenin devam ettiği günlerde Uşak'ta gergin bir havada belediye seçimi yapılmıştır. Seçim kurulu üyelerinin CHP'lilerden oluşmasına itiraz eden Demokratlar bu durumun seçimin güvenliğine şüphe düşürdüğünü belirtmişlerdir. CHP'lilere göre ise DP milletvekilleri tarafından sandıklara müdahale edilmiştir. Sonuçta DP'liler, hükûmetin tarafsız davranmadığı gerekçesiyle seçim kurulundan çekilerek CHP adaylarının kazandığı belediye seçim sonucuna itiraz etmişlerdir. Köprülü'ye göre bu seçim Peker Hükümeti'nin DP'ye karşı düşmanca tavrını açıkça ortaya koymuştur.⁶¹

DP Çanakkale Milletvekili Nurettin Ünen; Uşak eski belediye seçiminin bozulma sebebinin, yeni seçimin nasıl gerçekleştiğini ve bu seçimle ilgili ortaya atılan şikâyet ve iddiaların esasını bir önergeyle sormuştur.⁶² İçişleri Bakanı Sökmensüer seçim öncesi ve sonrasında çeşitli gazetelerde seçimin güvenilirliğiyle ilgili şüpheli yayınlar ile halk arasında da propagandalar yapıldığı cevabını vermiştir. Ayrıca seçim iptal kararının Danıştay tarafından alındığını vurgulayan Sökmensüer, DP'nin 5 belediyesine karşın CHP'nin 12 belediyesinin iptal edildiğini belirtmiştir. Bakana göre seçim kurul ve komisyonları görevlerini yerine getirmiş ve seçimler tarafsız bir şekilde gerçekleşmiştir.⁶³

Sökmensüer'in 29 Ocak 1947'de TBMM'de komünist faaliyetlerle ilgili yaptığı açıklama partiler arasındaki gerginliğin sürmesine neden olmuştur. CHP Giresun Milletvekili Ahmet Ulus, komünist kışkırtmaları nedeniyle Sıkıyönetim Komutanlığınca yapılan soruşturma hakkında bir soru önergesi vermiştir.⁶⁴ Önergeye cevap veren Sökmensüer, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı ve Mahkemesi tarafından komünist faaliyetlerde bulunan siyasi partilerin, sendikaların ve gazetelerin kapatılmasıyla ilgili Meclisi aydınlatmak istediklerini belirtmiştir. İlk olarak Türkiye'deki komünist faaliyetlerin tarihçesini ortaya koyan Sökmensüer, 1945'ten itibaren demokratik gelişmelerden faydalanan komünistlerin harekete geçtiklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda siyasi partiler ve işçi sendikalarının kurulduğunu, gazete ve dergilerde aşırı yayınlara başlandığını ifade etmiş ve nihayet Sıkıyönetim Mahkemesi kararıyla komünist faaliyetlerinin önlendiğini vurgulamıştır. Komünistlerin bu süreçte Tefvik Rüştü Aras'ı kullandığını belirten Sökmensüer, Aras'ın Zekeriya Sertel'e yazdığı bir mektupta Menderes'in Görüşler dergisine yazmaya söz verdiğini belirtmiştir. Yine

---

harflerle din öğretiminin düzenlenmesinin hükûmet yetkisine bırakılması uygun görülmüştür. *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1947, s. 1, 4.

⁵⁹ *BCA*, 30-1-0-0/12-69-1.

⁶⁰ *Vatan*, 25 Ocak 1947, s. 1, 3; *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1947, s. 1.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1947, s. 1; *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1947, s. 1; *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1947, s. 1.

⁶² *BCA*, 30-10-0-0/8-50-21.

⁶³ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 4, 12.02.1947, s. 124, 130.

⁶⁴ *BCA*, 30-10-0-0/8-50-20.

Aras'ın Sabiha Sertel'e yazdığı diğer bir mektupta Bayar ve Köprülü'nün de Sertel'lerle görüştüğü vurgulanmıştır.⁶⁵

Tehlikeyi fark eden DP liderleri komünistlerle ilişkilerini sonlandırmıştır. Ancak komünistler bu kez de Mareşal Çakmak'ı hedef almışlardır. Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel, Mareşal'e gönderdikleri bir mektupta, CHP'nin oyunlarına boyun eğmek suretiyle DP'nin millete ihanet ettiğini bu nedenle Mecliste mücadele imkânı kalmadığını belirterek radikal bir harekete ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Sökmensüer, Mareşal'in alet edildiğini belirterek *"Demokrat Partiyi idare edenlerin komünistlerin bu aldatıcı taktiklerine âlet olmamak için gösterdikleri uyanıklığı memnunlukla karşılıyoruz."* demiştir.⁶⁶ Bu propagandanın kötü sonuçlar doğuracağını belirten Çakmak *"Millet benim komünist olmadığını ve komünistlere alet olmadığını çok iyi bilir."* cevabını vermiştir.⁶⁷ Aslında Mareşal Çakmak'tan ve DP'den bilinçli bir şekilde söz eden Sökmensüer, bununla hem solcuları desteklediği için Çakmak'ı gözden düşürmeyi hem de DP'yi Mareşal'in desteğinden yoksun bırakmayı istemiştir. Ayrıca Mareşal ile DP'nin arasını açmak ve hürriyet istekleri kabul olunmadığı takdirde muhalefet partisinin Meclisten çekilmesini önlemek de amaçlanmıştır. Zira böyle bir çekilme komünist teşvikinin bir eseri olarak gösterilecektir.⁶⁸

Çok partili hayata geçişte iktidarla muhalefet arasındaki ilişkilerin 8 aylık seyri Ünen tarafından özetlendiği gibidir. Bu süreçte olumlu işler yapmak yerine boş tartışmalarla vakit kaybeden Meclis, çok kötü bir demokrasi örneği sergilemiştir. *"Herkes Danton kesildi. Fakat ortada 16'ncı Lüi yok"* diyen Ünen, vatandaşların en kutsal hakkı olan seçim üzerinde oynanmasını veya oynanıyormuş gibi gösterilmesini kötü gidişin bir delili olarak göstermiştir.⁶⁹ Artık partiler arası ilişkiler pamuk ipliğine bağlıdır.

II. İlişkilerin Kopma Noktasına Gelmesi

İktidar ile muhalefet arasındaki siyasi gerginlik devam ederken şubat ayında muhtarlık seçimleri yapılmıştır. Seçimlerin her türlü baskı, müdahale ve hileden uzak bir biçimde güven içerisinde yapılması gerektiğini yineleyen DP'liler genel seçimde olduğu gibi muhtarlık seçimlerinde de CHP'nin güvenlik şartlarını sağlayamadığını, idare ve seçim cihazlarını kendi lehinde kullandığını iddia etmiştir.⁷⁰ *"Seçimlerin zor darbesi halinde tecelli etmesi, çok partili idareye tahammül gösteremeyen bir zihniyetin ifadesi olarak ortadadır."* açıklamasını yapan Bayar, seçimlerde yapılan yolsuzluklara ait delillere sahip olduklarını iddia etmiştir.⁷¹ Ona göre CHP muhtarlık seçimleriyle DP'yi köylerden söküp atma girişiminde başarılı olamamıştır. Çünkü DP köylerde kuvvetli bir şekilde kurulmuştur.⁷² Bayar'ın iddiaları karşısında muhtar seçimlerinde baskı yapılmadığını vurgulayan Peker, muhalefetin bu iddialarla vatandaşlara karşı saygısızlık yaptığını belirtmiştir.⁷³

Seçim 35.588 köyde yapılırken muhtarlıkların 1.225'ini DP, 1.960'ını bağımsız ve diğerlerini de CHP adayları kazanmıştır.⁷⁴ Başbakan'a göre 3.000'e yakın köye jandarma gönderilmiştir. Seçimler hakkında hükûmete 373 şikâyet gelirken baskı ve hile yapıldığı

⁶⁵ TBMMZC, 8. Dönem, C 4, 29.01.1947, s. 66-68, 70-71.

⁶⁶ TBMMZC, 8. Dönem, C 4, 29.01.1947, s. 72.

⁶⁷ Cumhuriyet, 31 Ocak 1947, s. 1.

⁶⁸ Karpat, age., s. 155.

⁶⁹ TBMMZC, 8. Dönem, C 4, 12.02.1947, s. 136-137.

⁷⁰ BCA, 30-1-0-0/12-71-9.

⁷¹ Vatan, 7 Mart 1947, s. 1,3; Cumhuriyet, 9 Mart 1947, s. 1.

⁷² Bayar, age., s. 73.

⁷³ Cumhuriyet, 8 Mart 1947, s. 1,3.

⁷⁴ Karpat, age., s. 158.

bildirilen köy sayısı ise 41'dir. Bu duruma göre seçimlerin baskı altında yapıldığı iddiası gerçekçi değildir. Kaldı ki dünyanın hiçbir yerinde ideal ve kusursuz bir seçim şekli de yoktur.⁷⁵ Muhtar seçimleri göstermiştir ki partiler arasındaki ilişkiler pamuk ipliğine bağlıdır. Karşılıklı suçlamalar göz önüne alındığında partiler arasındaki ilişkilerin düzelme ihtimali günden güne azalmakta, iktidar-muhalefet odağında Türk siyasi hayatı bir çıkmaza doğru sürüklenmektedir.

Muhtar seçimlerinden sonra nisan ayında yapılacak milletvekili ara seçimlerinde DP'nin takınacağı tavır merak ediliyordu.⁷⁶ Muhalefet liderleri ülkeyi gezerek halka dokunurken iktidar partisi bu yeni duruma ayak uyduramıyordu. Halkla iletişim kurmada acemilik yaşayan CHP, muhalefetin bu konudaki başarılarından duyduğu kıskançlık nedeniyle DP'ye karşı sert tutumunu daha da artırdı. Ancak DP'liler bu sertliğe aldırmadan ülkeyi gezmeye ve iktidarı eleştirmeye devam etti.⁷⁷

DP liderleri milletvekili ara seçimleri konusunu İzmir'de görüşmeyi kararlaştırmıştır. Ancak Peker muhalefetten önce davranarak 31 Mart 1947'de İzmir'e gelmiştir. Burada önceden hazırlıklı olduğu belli olan bir törenle karşılanmıştır. Onu karşılayanlar arasında emniyet birimlerinden görevliler, öğretmenler, öğrenciler, çevre il, ilçe, kasaba ve köylerden toplanmış partili vatandaşlar bulunuyordu. Buna karşılık Kuşadası'nda konaklayan Bayar'ı karşılamaya çalışan vatandaşlar ise polis tarafından dağıtılmak istenmiştir. Yine İzmir'e doğru yola çıkan DP ileri gelenlerini Eskişehir garında karşılamak isteyen vatandaşlar da polisle karşı karşıya gelmiştir. Hatta Köprülü ile emniyet güçleri arasında tartışma yaşanmıştır.⁷⁸

Bayar'ın sevgi gösterileriyle İzmir'e geldiği gün Başbakan halkevinde oldukça sert bir konuşma yapmıştır. Peker'e göre muhalefet sürekli olarak seçimlerin güvenliğini gündeme getirerek meşruluk tartışmalarına neden olmaktadır. Seçimlerde baskı yapıldığı iddiaları hükûmete sürekli atılan bir iftiradır. Başbakan, muhalefet tarafından sürekli eleştirilen antidemokratik kanunları savunmuş ve bu yasaların hazırlandıkları günkü şartlara göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Demokratların seçime girmeme kararının yanlış bir tercih olacağını ve bunun da sonuçlarının ağır olacağını vurgulamıştır.⁷⁹ Ancak DP'liler bu tehdidi umursamamış ve seçim güvenliği ile tarafsızlığın sağlanmasını şart koşmuşlardır. Sonuçta millî egemenliğe karşı suç işlemek istemeyen Demokratlar ara seçimlere girmeme kararı almıştır.⁸⁰ Hatta Bayar, antidemokratik kanunların değiştirilmemesi durumunda Meclisten çekilebileceklerini ifade etmiştir.⁸¹

Aslında hükûmet seçimlerin serbest yapılmasında kararlıydı. Bu nedenle DP'nin ara seçimlere girmeme kararı bir taktikti. Çünkü DP'nin seçimleri kazanması durumunda hükûmetin iyi niyetli olduğu görülecek ve iktidarın baskı yaptığı iddiası kaybedilecekti.⁸² Neticede 6 Nisan 1947'de İstanbul, Tekirdağ, Kastamonu ve Balıkesir'de yapılan seçimleri CHP adayları kazanmıştır.⁸³

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1947, s. 4.

⁷⁶ Bu konuda basında çıkan haberler göre İstanbul DP İl İdare Kurulu seçimlere girme taraftarı olmayıp Hürriyet Misakı kararlarına uyulmasını istiyordu. Genel Merkez ise bu fikre karşı çıkıyordu. Ancak Bayar, İstanbul İl İdare Kurulu'nu dinliyordu. *Cumhuriyet*, 6 Mart 1947, s. 1.

⁷⁷ Eroğul, *age.*, s. 51-52.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1947, s. 1; *Vatan*, 2 Nisan 1947, s. 1.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1947, s. 1,4.

⁸⁰ *BCA*, 30-1-0-0/12-71-9.

⁸¹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1947, s. 1.

⁸² *Karpat*, *age.*, s. 160.

⁸³ İstanbul milletvekilliğine Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden, Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Emekli General Refet Bele, Av. Mekki Hikmet Gelenbeğ, Ali Rıza Arı, Dr. Fakaçelli Nikola; Balıkesir milletvekilliğine Emekli Org. İzzettin Çalışlar;

İktidar-muhalefet ilişkileri günden güne kopmaya devam ediyordu. 7 Mayıs'ta Meclise getirilen Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair 4541 Sayılı Kanun'un değiştirilmesine yönelik teklife göre; seçimler en büyük mülkiye memurunun nezaretinden alınarak belediye meclisleri ve muhtarlardan oluşan bir seçim idare komisyonunun gözetimine bırakılacaktı.⁸⁴ Muhalefet, yargıç başkanlığındaki seçim kurullarına siyasi parti temsilcisinin de katılmasını, oyların hücrede kullanılmasını, seçimlerin halk tarafından denetlenmesini ve emniyet güçlerinin sandıklara gelmemesini istedi. Ancak teklifleri reddedilen DP'liler iktidarın demokrasi yolundaki samimiyetini bir kez daha eleştirdiler ve yeni seçim kanununun aleyhinde oy kullandılar.⁸⁵

İki partiyi karşı karşıya getiren bir diğer gelişme hükûmetin 6 ilde, 1940 yılından beri devam eden, sıkıyönetimi 6 ay daha uzatmak istemesidir. 28 Mayıs 1947'de TBMM'ye getirilen bu teklif, partiler arası tartışmaları daha da şiddetlendirmiştir. Yaşanan sert tartışmalar sonucunda DP Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan'a Meclis Başkanlığı tarafından ceza uygulanmıştır.⁸⁶

Başbakan muhalefete verdiği cevapta, dış tehlikenin henüz geçmediğini ve devletin güvenliği bakımından bu tip tedbirlerin zorunlu olduğunu ileri sürmüştür. Çoğunlukla dış tehlike üzerinde duran Peker, sıkıyönetimin ülkedeki çeşitli akımları sindirmek veya halkı baskı altında tutmak için uzatılmadığını belirtmiştir. DP adına Bayar dış politika konusunda hükûmetle aynı çizgide olduklarını söylemiştir. Buna karşın sıkıyönetim idaresinin ülkenin siyasi hayatına karıştığını ileri süren Bayar, en azından Peker'in ilk fırsatta sıkıyönetimi kaldıracaklarına dair teminat vermesini istemiştir. Başbakan bu isteğe *"Bugünkü şartların Türkiye'yi malûm tazyik altında tutan mahiyeti devam ettikçe bu bölgede Sıkıyönetim lazımdır. Eğer bu sebep, şartlar ortadan kalkarsa kayıtsız şartsız şimdiden kabul ediyorum ki Anayasanın gösterdiği sebep olmayınca Sıkıyönetimi bir gün hattâ bir saat fazla sürdürmeyeceğiz. Düşündüğümüz ve ümitte beklediğimiz bu ferah günlere kavuşunca Sıkıyönetimi kaldıracağımızı sesimin ve hüviyetimin bütün kuvvetiyle kendilerine vadedirim."* ifadesiyle cevap vermiş ve sıkıyönetim 6 ay daha uzatılmıştır.⁸⁷

Peker Hükümeti'nin 1 yıllık dönemi şunu göstermiştir ki ne iktidar ne de muhalefet geri adım atmaya niyetli değildir. Ancak partilerin bu uzlaşmaz tutumları nedeniyle iyice gerilen siyasi havanın bir an önce yumuşatılması gereklidir.

II. Siyasi Gerginliği Azaltma Çabaları

Geri adım atmaya niyeti olmayan partiler arasında devam eden gerginlik rejimin bir çıkmaza sürüklenmesi tehdidini beraberinde getirmiştir. Bu durumda İnönü'nün uzlaştırıcı rol oynayabileceği konusunda genel bir kanı oluşmuştur.⁸⁸

İktidarla muhalefeti uzlaştırmak için ilk girişim CHP'li iş adamı Vehbi Koç ile DP'li iş adamı Üzeyir Avunduk'tan gelmiştir. Ülkedeki gergin ortamdan rahatsız olan iki iş adamı, Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen ile Emin Sazak'ı da aralarına alarak, iki parti arasındaki

Kastamonu milletvekilliğine Baki Tümtürk, Tekirdağ milletvekilliğine Eczacı Ekrem Pikel seçilmiştir. *BCA*, 490-1-0-0/242-963-5.

⁸⁴ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 5, 07.05.1947, s. 127.

⁸⁵ Eroğul, *age.*, s. 53.

⁸⁶ Aldoğan sıkıyönetimi sürdürmekle hükûmetin saygısızlık yaptığını belirterek sıkıyönetimin mutlakıyetten daha kötü ve acımasız bir yönetim olduğunu ifade etmiştir. Sözleri büyük gürültüye yol açan ve konuşması yarıda kesilerek kürsüden indirilen Aldoğan bir anayasa kurumuna hakaret ettiği gerekçesiyle Meclisten 15 gün uzaklaştırılmıştır. *TBMMZC*, 8. Dönem, C 5, 28.05.1947, s. 240-241.

⁸⁷ *TBMMZC*, 8. Dönem, C 5, 28.05.1947, s. 253-256.

⁸⁸ Eroğul, *age.*, s. 55.

gerginliği yatıştırmak istemiştir.⁸⁹ Çabalar sonuç vermiş ve iktidarla muhalefet liderleri mayıs ayında görüşmüştür. Ağaoğlu'na göre Bayar seçimlerde tarafsız davranmayan hükûmetin DP'lilere baskı yaptığını iddia etmiştir. Bunu reddeden Başbakan ise muhalefetten Meclisin meşruiyetinden bahsetmemesini istemiştir. Bu istek üzerine Bayar, seçim kanununun değiştirilmesi gerektiğini belirtmiş ancak Peker, bu isteği acelesi olmadığı gerekçesiyle geçiştirmiştir.⁹⁰ Ayrıca Peker, Bayar'la görüşmesinin önemli bir şey olmadığını da belirtmiştir.⁹¹

İktidar-muhalefet arasındaki gerginliğin azaltılması yolunda ikinci adım Fuat Köprülü ile Nihat Erim tarafından atılmıştır. İngiltere Avam Kamarası'nın daveti üzerine Türk milletvekillerinden bir heyet Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında 10 Mayıs 1947'de Londra'ya hareket etmiştir.⁹² Bu seyahatte DP'li Köprülü ile CHP'li Erim Türkiye'deki parti ilişkileri hakkında görüşmüşler ve hükûmetin DP'nin istediği bazı demokratik tedbirleri alması, DP'nin de aşırı propaganda usullerinden vazgeçmesi üzerinde anlaşmışlardır.⁹³ Ancak bu sırada Ankara'da iktidarla muhalefet arasındaki çatışma tüm şiddetiyle devam ediyordu. Haziran ayında DP grubu Meclise bir takım kanun teklifleri getirmişti. Bununla Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu ile İskân Kanunu gibi antidemokratik yasaların değiştirilmesi ve radyodan siyasal partilerin faydalanmasını sağlayacak tedbirlerin kabul edilmesi amaçlanmıştı. Hürriyet Misakı'na göre bu tasarılar reddedildiği takdirde genel idare kurulu, grubu Meclisten çekme yetkisine sahipti. Böylece endişe daha da arttı ve iktidarla muhalefet arasındaki bunalım doruğa çıktı.⁹⁴

İnönü, 6 Haziran'da Ankara'ya dönen heyetin İngiltere izlenimlerini öğrenmek için Köprülü'yle görüşmüştür. Köprülü bu görüşmede idare amirleri nedeniyle Ankara'daki siyasî havayı gergin bulduğunu söyleyerek gelecek için karamsar olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın İnönü DP'nin halkı ayaklandırmak için telkinler yaptığını, dolayısıyla bu durumun endişe uyandırdığını belirtmiştir. Bu iddiaya şiddetle karşı çıkan Köprülü iktidarın daha anlayışlı olması gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁵

III. İnönü'nün Hakemliği ve 12 Temmuz Beyannamesi

İktidar-muhalefet ilişkilerinin normalleşme sürecine girememesi yeni siyasî gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda partileri uzlaştırma görevini üstlenen Cumhurbaşkanı, Haziran ayı boyunca Bayar, Peker ve hükûmet üyeleri ile bir dizi görüşmeler yapmıştır.⁹⁶ İlk görüşme 7 Haziran 1947'de Bayar'la gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede Bayar seçimlerde uğradıkları haksızlıklardan, idare amirlerinin baskılarından şikâyetçi olmuş ve partisinin ihtilal metotları izlediği suçlamalarını reddetmiştir. Karşılıklı iddialar nedeniyle de partiler arasında güven duygusunun kalmadığını ifade etmiştir. Bu tespitleri Peker'e ileten İnönü, şikâyete konu olan baskının yapılmaması için Bayar'ın istediği tamim fikri üzerinde durmuştur. Ancak Başbakan, DP ile yeni bir temasın doğru olmayacağını belirtmiştir.⁹⁷

⁸⁹ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 203.

⁹⁰ Ağaoğlu, *Siyasi Günlük*, s. 68-69.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1947, s. 1.

⁹² *BCA*, 30-10-0-0/5-27-5; *BCA*, 30-10-0-0/5-27-6.

⁹³ Karpas, *age.*, s. 161.

⁹⁴ Eroğul, *age.*, s. 56.

⁹⁵ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, C I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 453.

⁹⁶ Demokrat Partililere göre Cumhurbaşkanı ile yapılan görüşmeler doğal olup bu süreci hızlandıran gelişme antidemokratik kanunlarla ilgili Meclise getirilen kanun teklifleridir. *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1947, s. 1,3.

⁹⁷ İnönü, *age.*, s. 453-455; *Cumhuriyet* gazetesinde İnönü-Bayar görüşmesi 8 Haziran tarihli olarak verilmiştir. Görüşmede Seçim Kanunu ile ilgili bir tasarı hazırlanması konusunun görüldüğü belirtilmiştir. *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1947, s. 1.

İnönü ile Bayar arasındaki ikinci görüşme 11 Haziran'da gerçekleşmiştir. Bayar'ın belirttiği şikâyetleri hükûmete ilettiğini söyleyen Cumhurbaşkanı, taraflarla bir toplantı yapmak istediğini belirtmiştir. Bu doğrultuda İnönü, Peker, Ökmen ve Bayar 14 Haziran'da tekrar bir araya gelmiştir. İnönü burada tarafların şikâyetlerini tahlil ederek bir çıkar yol bulmaya çalışacağını söylemiştir. Bayar, hükûmetin baskı yaptığını ve tarafsız davranmadığını yineleyerek seçimlerin güvenliğiyle ilgili Sökmensüer'e güvenmediğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Başbakan, Bayar'ın "Üç aya, altı aya kadar iktidara geleceğiz. Nasıl geleceğiz, geldiğimiz zaman görürsünüz." sözünün hükûmet darbesi şeklinde anlaşıldığını söylemiştir. Bu görüşme DP'liler arasında tartışılmış ve hükûmetin baskı yaptığı iddiasından vazgeçilmemiştir. Bu nedenle İnönü görüşmelerin bir beyanname ile kamuoyuna duyurulmasını Bayar'a iletmiştir. Bayar da "Kanun dışı hareket, ihtilal teşebbüsleri düşünmüyoruz demek bile gücüme gidiyor." cevabıyla bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bayar'la 20 Haziran'da bir kez daha görüşen Cumhurbaşkanı, Peker'in hükûmet olarak üzerlerine düşen görevleri yerine getireceklerine dair söz verdiğini söylemiştir. Ancak Bayar'a göre fiilî bir neticeye varılamamıştır.⁹⁸ İktidar ve muhalefetin öncelikle birbirleri ile ilgili şikâyetlerini ortadan kaldırmaları gerektiğini vurgulayan İnönü, Bayar'la 26 Haziran'da tekrar görüşmüştür.⁹⁹

DP il kongresi için 27 Haziran'da Sivas'a giden Bayar, Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmelere ait ilk açıklamayı burada yapmıştır. Cumhurbaşkanı'nun aynı zamanda bir partinin genel başkanı olmasını doğru bulmadıklarını söyleyen Bayar, onun gerektiğinde partiler arasında yüksek hakemlik rolü üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasını "Cumhurbaşkanı'ndan baskının kaldırılması için delaletlerini rica ettim; herhalde hükûmetle görüştüğümüzden sonra olacak, baskının kaldırılacağını hükûmetin vaat ettiğini söylediler." açıklamasıyla sonlandırmıştır.¹⁰⁰ Bu açıklamadan sonra basında cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının fiilen ayrılacağı haberleri çıkmaya başlamıştır.¹⁰¹

Bayar'ın Sivas'taki açıklamalarına cevap gecikmemiştir. Peker, partiler arasında meydana gelen görüşmeleri tarafsız bir şekilde değerlendirmede ve gerçekleri saptırdığı için Bayar'ı eleştirmiştir. Demokratların söylem ve davranışlarıyla Meclisin meşruiyeti hakkında şüphe uyandırma çabalarının yanlış olduğunu vurgulayan Başbakan, baskı iddiaları karşısında Bayar'dan deliller göstermesini istediğini ancak Bayar'ın bundan "bir şey çıkmayacağı" görüşünü savunduğunu belirtmiştir. İnönü'nün her iki partiden hem Mecliste hem de Meclis dışında birbirlerine karşı anlayışla yaklaşmalarını istediğini ifade etmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nun parti genel başkanlığından ayrılacağı iddialarını da net bir dille yalanlamıştır.¹⁰²

Aslında Bayar ile Peker arasındaki en temel sorun DP'nin, hükûmet baskısı altında olup olmadığı idi. Bayar'a göre DP, hükûmet baskısı altında bulunuyordu. Bu durumu reddeden Başbakan'a göre ise Demokratlar hükûmeti kışkırtıyordu. Hükûmet partilere ve tüm vatandaşlara eşit yaklaşıyordu. Buna rağmen DP yöneticileri, hükûmete düşmanca bir tavır

⁹⁸ Basında çıkan haberlere göre Demokratlar yapılan görüşmelerde istedikleri sonuca ulaşamadıklarını belirtmiştir. CHP'liler ise bu temaslardan sonra siyasi havanın temizleneceğini ve partiler arasındaki kötü ve yanlış anlamaların sona ereceğini ifade etmiştir. *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1947, s. 1; Bununla birlikte Peker de partiler arası yakalanan olumlu havayı sürdürmek için elinden geleni yapacağına dair İnönü'ye söz verdiğini söylemiştir. *BCA*, 30-1-0-0/12-71-2.

⁹⁹ İnönü, *age.*, s. 457-462.

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1947, s. 1,4.

¹⁰¹ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1947, s. 1.

¹⁰² *BCA*, 30-1-0-0/12-71-2.

içinde olup devamlı nefret duyguları besliyordu. Cumhurbaşkanı da hiçbir zaman hükûmetin DP'lileri baskı altında tuttuğunu ifade etmemişti.¹⁰³

Bayar'ın Sivas'taki açıklamalarından sonra CHP İzmir Milletvekili ve İzmir Bölge Müfettişi Kâmran Örs'ün hazırladığı rapora göre İnönü'nün parti genel başkanlığından çekileceği söylentileri CHP'liler için en önemli sorun hâline gelmişti. Çünkü Cumhurbaşkanı'nın parti başkanlığından ayrılması, CHP teşkilatlarında şiddetli bir krize neden olacak ve parti içinde dağlımlar yaşanabilecekti. Dolayısıyla partililer kötümser ve endişeli bir havaya bürünmüştü.¹⁰⁴ Demokratlara göre İnönü parti başkanlığından kendi isteğiyle değil Bayar'ın zorlaması neticesinde ayrılmak istiyordu. Sonuç ne olursa olsun Cumhurbaşkanı'nın daha tarafsız bir hakem rolünü üstlenmesinde yüksek bir vatanseverlik ruhu yatıyordu.¹⁰⁵ Raporda geçen daha tarafsız bir hakemlik rolü ifadesi aslında Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığına şüphe düşürmekteydi.

İnönü'nün partiler arasındaki sertliğe müdahale etme isteğine Bayar 5 Temmuz 1947'de olumlu cevap vermiştir. Bunun üzerine İnönü, yayınlacağı beyannamenin esaslarını Bayar'a iletmiştir. 7 Temmuz'da beyannameyle ilgili isteklerini iletmek üzere bir kez daha İnönü ile görüşen Bayar beyanname için "*İnönü'nün siyasi hayatında birinci derecede mühim bir vesika saydıklarını.*" takdirle söylemiştir.¹⁰⁶ Aynı gün Başbakan'a verdiği cevapta hükûmetin şiddet kabinesi hâline geldiğini ifade etmiş ve Demokratların baskı altında olduğunu yinelemiştir. Demokratlara karşı yapılan baskıların partili ya da tarafsız herkes tarafından bilinen bir gerçek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷ Bayar'a göre DP'nin ülkede ihtilal ve anarşi tohumları saçmakla suçlanmasının nedeni Demokratlara uygulanan baskının meşrulaştırılması ya da DP'lilerin bir tehdit ve manevi baskı altında hareketsizliğe mahkûm edilmek istenmesidir. Antidemokratik kanunların değiştirilmemesini eleştiren Bayar, Peker Kabinesi ile demokrasi yapılamayacağını ilan etmiştir.¹⁰⁸

Cumhurbaşkanı 8 ve 9 Temmuz tarihlerinde yayınlacağı beyanname konusunda Başbakan'la görüşmelerde bulunmuştur.¹⁰⁹ Demokratları tüm tahriklerine rağmen başaramadıkları ayaklanmanın siyasi sorumluluğunu örtmekle suçlayan Peker: "*Bu acı hakikatleri söylemekle tahriksiz, tecavüzsüz, tehdidsiz ve normal çalışan bir muhalif parti hayatının gelişmesine de hizmet etmiş olduğuma kaniim.*" sözleriyle de uzlaşmaya uzak olduğunu göstermiştir.¹¹⁰ Peker'le Bayar arasındaki söz kavgası devam ederken İnönü beyannamesine son şeklini vermiştir. 10 Temmuz'da Bayar'la da görüşerek mutabakat sağlayan İnönü, beyannameyi 11 Temmuz akşamında yayınlamıştır.¹¹¹

¹⁰³ BCA, 30-1-0-0/12-71-2.

¹⁰⁴ Nitekim İzmir bölgesinde CHP çevreleri tarafından: "*İnönü, hakikaten bizi bırakıyor mu?*", "*Başımıza kim geçecek?*", "*Demokratlar, İnönü postu kurtarmak için sizi yarı yolda bırakıyor, diyorlar bu doğru mu?*", "*Biz onun Partisinde imtihan vermiştik şimdi bizi ne diye yarı yolda bırakıyor?*" soruları sorulmuştur. BCA, 490-1-0-0/165-658-1.

¹⁰⁵ BCA, 490-1-0-0/165-658-1.

¹⁰⁶ İnönü, *age.*, s. 465-466.

¹⁰⁷ Bu konuda Bayar, Bolu Valisi'nin CHP lehine hareket etmeleri için kaymakamlara emir verdiğini; yine aynı Vali'nin Sinop'a atandıktan sonra buradaki bir kazada muhtar seçimlerinin CHP lehine sonuçlanmasına yönelik emirler verdiğini; DP olarak belediye seçimlerinde 30'u geçen ilde yapılan yolsuzluklarla ilgili olarak bir kitap yayınladıklarını vurgulamıştır. *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1947, s. 1,4.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1947, s. 1,4; Bayar'ın açıklamaları Anadolu Ajansı ve Radyo İdaresi tarafından yayınlanmamıştır. Aslında bu durum bile partiler arasında eşit şartların olmadığına göstergesidir. Bunun yanında Sıkıyönetim Komutanlığı emirleri nedeniyle Bayar'ın Başbakan'a cevabının tam metni yine basında sansürlenerek verilmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla vatandaş temel hürriyetlerinden yoksun tutulmakta ve sadece bu durum bile Peker Hükûmeti'nin halkın gözünde olumsuz bir yer tutmasına neden olmaktadır. *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1947, s. 1.

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1947, s. 1; *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1947, s. 1.

¹¹⁰ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1947, s. 1.

¹¹¹ İnönü, *age.*, s. 466-467.

İnönü bildirisinde hükûmet başkanı ve muhalefet lideriyle yaptığı görüşmeleri ve bu konudaki düşüncelerini kamuoyuna açıklamıştır. İlk olarak haziran ayı boyunca süren görüşmeleri özetleyen Cumhurbaşkanı iki tarafında şikâyetlerinde ve savunmalarında ısrar ettiklerini belirtmiştir. Bu nedenle partiler arasındaki sorun, düğüm hâlini korumuştur. İnönü bu düğümü çözme amacıyla olduğunu belirterek taraflar arasında haklı ya da haksız aramanın yararsız olduğunu belirtmiştir. Başbakan'ın baskı iddialarını kabul edemeyeceği söylemini bir teminat olarak aldığını ve bunu Bayar'a ilettiğini ifade etmiştir. Bayar'ın kanun dışı hareket ettikleri iddialarını reddetmesini ise yasalar dairesinde hareket edildiği yönünde bir güvence olarak kabul ettiğini ve bunu da Peker'e ilettiğini vurgulamıştır.¹¹²

Son bir yılda elde edilen tecrübeler yoluyla mevcut siyasi durumun çok partili hayatın yaşamasına imkân sağladığını ifade eden Cumhurbaşkanı, önceki denemelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını tecrübe eksikliğine ve tahammülsüzlüğe bağlamıştır.¹¹³ İnönü, gelecek için alınacak tedbirler bağlamında ise yasal sınırlar içinde çalışan bir muhalefet partisinin, iktidar partisiyle eşit şartlarda çalışmasının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada kendisini, Cumhurbaşkanı olarak her iki partiye karşı eşit olarak gördüğünü ifade etmiştir. Beyannamenin son kısmında ulaşılmak istenen nihai hedef, iki parti arasında temel şartın yani güven duygusunun yerleşmesi olarak gösterilmiştir. Muhalefetin güvence içinde yaşaması ve baskı altına alınmaması, buna karşın iktidarın da muhalefetin kanun dairesinde hareket ettiğinden emin olması gerektiği belirtilmiştir. Bu sonuca ulaşmak için çoğunlukla ruhî sebeplere dayalı güçlüklerle karşılaştığını ifade eden İnönü, bu güçlükleri yenmek için iktidar ve muhalefet liderlerinden samimi olarak yardım istediğini belirterek beyannamesine “*Bu beyanatımı, neşrinden önce Başbakanla muhalefet lideri görmüşlerdir.*” cümlesiyle son vermiştir.¹¹⁴

Cumhurbaşkanının merakla beklenen beyannamesi kamuoyunda memnuniyetle karşılanmış ve ülkenin siyasi havasında bir rahatlama meydana getirmiştir.¹¹⁵ Beyanname Ulus gazetesinde “*Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendiliklerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır.*” cümlesiyle yorumlanmıştır.¹¹⁶ Köprülü'ye göre İnönü, cumhurbaşkanlık makamının gerektirdiği kati tarafsızlık ve yüksek bir anlayışla ülkedeki siyasi hayatı normal bir vaziyete getirerek önemli bir düğümü çözmüştür.¹¹⁷ Aslında Cumhurbaşkanı bu beyanname ile partiler arasında tarafsız kalacağına söz verirken DP'ye sertlikle karşı çıkan Peker'i dolaylı olarak eleştirmiştir.¹¹⁸

İnönü'nün hakemlik görevi üstlenmesinden memnun olan Demokratlar, artık Cumhurbaşkanı'nı “harp dışı” saymaktadır. Tarafsızlara göre beyanname Türk siyasetinde olumlu ve yatıştırıcı bir etki meydana getirirken CHP'li çevrelerde ise ilk etapta tereddüt ve endişeyle karşılanmıştı.¹¹⁹ Ancak CHP içindeki ılımlılar beyannameye olumlu yaklaşmıştır. Nitekim ılımlıların lideri olarak görülen Nihat Erim hem İnönü'nün sabırlı gayretleri hem de

¹¹² *Aydın Tarihi*, Temmuz 1947, No: 164, s. 14-16.

¹¹³ Eraslan'a göre; kendisinin ilk iki denemede hükûmet başkanı olduğu düşünüldüğünde, İnönü'nün geçmişteki tahammülsüzlüklerin yarattığı karışıklıklardan olumlu neticeler çıkardığı görülmektedir. Cezmi Eraslan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönem Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi”, *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, C 6, S 22, Kasım 1988, s. 144-145.

¹¹⁴ *Aydın Tarihi*, Temmuz 1947, s. 14-16.

¹¹⁵ *Akşam*, 12 Temmuz 1947, s. 1; *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1947, s. 1; Nadi'ye göre iki parti arasındaki ilişkiler artık normale doğru hızlı adımlarla gelişme gösterecektir. Nadir Nadi, İnönü'nün Demeci, *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1947, s. 1.

¹¹⁶ *Ulus*, 12 Temmuz 1947, s. 1.

¹¹⁷ Fuat Köprülü, Son Tebliğin Büyük Mânası, *Aydın Tarihi*, Temmuz 1947, No:164, s. 35-37.

¹¹⁸ Mete Tunçay, Siyasal Gelişimin Evreleri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1977.

¹¹⁹ Kamran Örs'e göre DP artık İnönü'ye dokunulmayacağı mesajını vermiş ve bütün kin ve düşmanlığını bir taraftan CHP'ye diğer taraftan Recep Peker Hükûmeti'ne yöneltmiştir. *BCA*, 490-1-0-0/165-658-1.

parti liderlerinin anlayışlı yardımları ile siyasi gerginliğin artık sona erdiğini belirtmiştir. Erim'e göre beyanname, demokratik gelişmelerin yakın geleceği hakkında bir müjde olup rejimi tamamen normalleştirmiştir.¹²⁰

Recep Peker önderliğindeki aşırıların beyannameye bakış açıları ise farklıdır. Peker'e göre beyanname taraflar arasındaki çekişmeleri yatıştırmak ve görevlerini anlayışla yerine getirmeleri için partilere verilmiş bir öğüttür. Yoksa hükümetin görevlerini ve anayasa gereğince Meclise karşı sorumluluğunu değiştirebilecek nitelikte bir belge değildir. Başbakan, partiler arasında hakem bulunması fikrini antidemokratik bulduğu için kabul etmiyordu. İki parti arasında karar verecek tek hakem seçim zamanında millettir.¹²¹

Sonuçta 12 Temmuz Beyannamesi ile ülkedeki siyasi gerginlik azalmış, partiler arasındaki sertlik önlenmiş ve siyasi hayat istikrar kazanmıştır. Böylece iktidar ile muhalefet arasında yeni bir dönem başlamıştır.¹²² Her şeyden önce bu beyanname, Atatürk dönemindeki başarısız iki denemeden sonra girilen çok partili hayata geçiş denemesinin başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır.¹²³

IV. Recep Peker'in İstifası

Beyannamenin siyasi hayatta getirdiği ılımlı hava devam ederken hem anayasada hem de CHP tüzüğünde yapılacak değişiklikler gündeme gelmiştir. Bu arada son gelişmeleri değerlendirmek isteyen DP'liler 22-25 Temmuz tarihleri arasında bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda Peker Hükümeti'nin 12 Temmuz Beyannamesi'ndeki açık ifadelerle rağmen demokratik gelişmeyi sürüncemede bırakma ihtimali tartışılmış ve anayasa değişikliğinin yeni Meclis tarafından yapılması istenmiştir. Demokratlar bu toplantıda mevcut durumu kötümser olarak değerlendirmemiş ancak pek de ümit verici bulmamıştır.¹²⁴

Başbakan bu süreçte sadece DP'nin muhalefetine maruz kalmamıştır. CHP içinde muhalefete karşı daha yumuşak davranılmasını isteyenler de Peker'e açıkça cephe almıştır. Beyannamenin yayınlanmasından sonra, CHP'de zaten var olan iki grup iyice belirmiştir¹²⁵: Peker'in önderliğinde eski kuşak partililerden oluşan "aşırıları" ile Nihat Erim'in liderliğinde gençleri içine alan "ılımlılar". DP ile uzlaşma istemeyen aşırıları, muhalefet içerisinde bulunan gericilerin iktidarı ele geçirmek istediklerini iddia ediyorlardı.¹²⁶

İnönü'nün beyanname sonrası uygulamak istediği yeni politikayı benimsemeyen Peker, aslında 4 Ağustos'ta başbakanlık görevinden çekilmek istemiştir. Ancak bu isteği kabul etmeyen İnönü, Başbakan'ın en azından Meclisin açılmasına kadar başbakanlıkta kalmasını istemiştir.¹²⁷ Ancak basında istifa haberleri görülmeye başlanmış ve Mareşal Çakmak da Peker'in istifa etmesi gerektiği yönünde açıklamada bulunmuştur.¹²⁸ Başbakan yıllık iznini İstanbul'da geçirdikten sonra Ankara'ya dönmüş ve 14 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür. Bu arada kabinede değişikliğe gidilmesini isteyen DP'liler adına Köprülü:

¹²⁰ Nihat Erim, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyannamesi, *Ulus*, 12 Temmuz 1947, s. 1-2.

¹²¹ Karpat, *age.*, s. 167.

¹²² Koçak, *age.*, s. 186.

¹²³ Eraslan, *agm.*, s. 143.

¹²⁴ *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1947, s. 1; *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1947, s. 4; Nadi "İç politika bakımından yurdumuzda ferahlı bir hava esmeğe başlıyalı henüz iki hafta bile dolmamışken ümitsizlik emareleri göstermek bizce erkendir." diyerek DP'lileri eleştirmiştir. Nadi, Demokratların Beyannamesi, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1947, s. 3.

¹²⁵ Basında gruplardan birinin muhalefeti överken diğerinin aşırı tahriklere giriştiği belirtilmiş ve bu durum CHP içindeki görüş ayrılıklarını yeni belirtileri olarak ifade edilmiştir. *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1947, s. 1.

¹²⁶ Karpat, *age.*, s. 169.

¹²⁷ İnönü, *age.*, s. 471.

¹²⁸ *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1947, s. 1.

“Tarih, Peker kabinesinin istifasını bu kabinenin ilk ve son hizmeti olarak kaydedecektir.” şeklinde sert bir açıklama yapmıştır.¹²⁹

Cumhurbaşkanı, Peker’le birlikte bayram tatili nedeniyle 16 Ağustos’ta İstanbul’a hareket etmiş ve bu durum Başbakan’ı oldukça memnun etmiştir. Bu seyahatte Cumhurbaşkanı, Peker’den Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu değişikliğinin Meclise yetiştirilmesini istemiştir. Kanunun sevk edilebileceğini ancak çıkarılmayacağını belirten Başbakan, aslında DP’nin de istediği bu kanun değişikliğine taviz vermemek adına yanaşmamıştır.¹³⁰ Ancak Peker Hükûmeti, Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ile Seçim Kanunu’nda istenilen değişiklikleri kabul etmediği sürece Demokratların hedefinde olmaya devam edecektir.¹³¹

İstifa söylentileri karşısında Başbakan, parti içindeki durumunu güçlendirmek için 22 Ağustos’ta İnönü’ye, parti grubundan güvenoyu almak istediğini bildirmiştir. İnönü bu isteği “Bana karşı gibi bir manası da var.” şeklinde not etmiştir.¹³² Meclis yaklaşık iki aylık bir aradan sonra, 25 Ağustos 1947’de toplanmıştır.¹³³ 26 Ağustos’taki parti grubunda Seyhan Milletvekili Cavit Oral, Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal, Edirne Milletvekili Nedim Gündüzalp ve İzmir Milletvekili Sait Odyak bir önerge vermiştir. Önergede Bayar’ın Sivas nutku ile başlayıp 12 Temmuz beyannamesi ile devam eden sürecin aydınlatılması ve bu süreç sonunda nasıl bir yol izleneceği hükûmetten sorulmuştur.¹³⁴

Baştan sona hararetle geçen görüşmelerde ilk sözü alan Başbakan verilen önerge üzerine hükûmetin iç politikası hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. Peker ne kendisinin ne de hükûmetin totaliter olmadığını vurgulamış ve fakat otoriteye dikkat çekerek bunun da kanun sınırları içerisinde olduğunu belirtmiştir. 12 Temmuz Beyannamesi’ni bir tavsiye olarak gördüğünü söyleyerek Cumhurbaşkanı ile aralarında bir görüş ayrılığı bulunmadığını ifade etmiştir. Başbakan’a göre artık eleştiriler yoğun bir şekilde hükûmete yönelmiştir. Oysa antidemokratik kanunların değiştirilmesiyle ilgili hazırlıklara başlanmıştır.¹³⁵ Ardından Hükûmet olarak ağır bir vazife üstlendiklerini ve bunu başarabilmek için de grup genel kurulunun açık oyuna ihtiyaçları olduğunu belirten Peker, gruptan güvenoyu istemesinin sebeplerini ise şu şekilde açıklamıştır: “Bilhassa son ay içinde muhitte öyle bir hava yayılmıştır ki hemen her yerde hükûmetin çekilip çekilmeyeceği soruşturuluyor. Muhalif sözcüler ve yazarlar kendi görüşlerinin ve isteklerinin neticesini aksettiren ifadelerle hükûmetin çekilmesi lâzım geldiğini söylüyorlar. Hükûmetin kendi partisinin çokluğu nezdinde itibarını kaybettiğini söyleyerek iktidardan çekilmemizin bir emri olduğu da yayıyorlar ve hakikatte bu çekiliş lüzumunu bir oldubitti gibi gösteriyorlar. Bence tatilden dönen grubun ilk işleri arasında bu şüpheyi aydınlatmak ve hükûmetin ne derece güvene lâyık olduğunu göstermek esaslı bir vazifedir.”¹³⁶

Peker’in konuşmasından sonra söz alan milletvekilleri, sert çıkışlar yaparak hükûmeti ağır bir şekilde eleştirmiştir. Eleştirilerin en ağırını: “Şimdi bizden oy alıp, meclis ve grup benimle beraber diye mi İnönü’nün karşısına çıkacaksın?” diyen Hamdullah Suphi Tanrıöver yapmıştır.¹³⁷ 7,5 saat süren görüşmeler sonunda Başbakan’ın isteğiyle oylamaya geçilmiş ve

¹²⁹ Cumhuriyet, 15 Ağustos 1947, s. 1.

¹³⁰ İnönü, age., s. 472.

¹³¹ BCA, 490-1-0-0/165-658-1.

¹³² İnönü, age., s. 474.

¹³³ Ulus, 26 Ağustos 1947, s. 1.

¹³⁴ BCA, 490-1-0-0/11-60-14.

¹³⁵ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1947, s. 3.

¹³⁶ Ayın Tarihi, Ağustos 1947, No: 165, s. 14.

¹³⁷ Toker, age., s. 199.

Peker Hükümet'i 35'e karşı 302 oyla güvenoyu almıştır.¹³⁸ Ancak buna rağmen kabinede değişiklik yapılacağı iddiaları konuşulmaya başlanmıştır.¹³⁹

Peker'in güven tazelenmesinden sonra harekete geçen Demokratlar, Başbakan'a cevap vermişlerdir. 12 Temmuz Beyannamesi'ne sadık kalacağını ifade eden Peker Hükümeti'nin sahip olduğu zihniyetin demokratik olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle Hükümet'in beyannamenin ruhu ile uyum içinde olması beklenmemelidir. Ardından 7 Eylül kararları eleştirilerek ülke ekonomisi ile ilgili karamsar bir tablo çizilmiş ve hayat pahalılığı üzerinde durulmuştur. Peker Hükümeti'nin iktidarda kalmak için tüm enerjisini DP'ye harcadığını vurgulayan Demokratlar, ülkenin sosyal ve ekonomik durumunun ihmal edildiği eleştirisini yapmıştır. Nihayet CHP grubunda güvenoyu alan Peker Hükümeti'nin gerçekte milletin güvenini kazanamadığı belirtilmiştir.¹⁴⁰ Görüldüğü üzere 12 Temmuz Beyannamesi üzerinden yaklaşık 2 ay geçmesine rağmen tarafların söylemleri yeniden sertleşmeye başlamış ve iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler yeniden gerilmiştir.

Son gelişmeler üzerine Başbakan, İnönü ile bir araya gelerek hükümetin yıprandığını belirtmiştir.¹⁴¹ Bu nedenle Peker, 4 Eylül'de toplanan CHP Meclis Grubunda kabine değişikliğine gideceğini söylemiştir. Ancak bu söylem hararetli tartışmaları ve sert eleştirileri beraberinde getirmiştir. Başbakan'ı eleştirenlere göre güvenoyu alan bir hükümette geniş bir değişiklik yapılması yerine kabine toptan istifa etmelidir. Şiddetli geçen görüşmelerde bir ara Peker, grubun güvenini kaybettiğini ifade ederek istifa edeceğini söylemiştir. Sonuçta 47'ye karşı 194 oyla kabine değişikliğine onay çıkmıştır.¹⁴² Ancak Peker açısından işlerin umulduğu gibi gitmediği bir gerçektir. Zira daha 1 hafta önce güvenoyu alan Başbakan'ın neredeyse kabinesinin yarısını değiştirmesi çok da normal karşılanacak bir durum değildi. Demokratların kabine değişikliği hakkındaki yorumları ise bunun bir işe yaramayacağı ve Peker Hükümeti'nin uzun süre dayanamayacağı yönünde olmuştur.¹⁴³

Beklenen olay, 1947 kurultayına sunulacak parti program ve tüzük tasarısını görüşmek üzere toplanan CHP Divanında gerçekleşti.¹⁴⁴ Peker bu toplantıda kendisine, daha önceki başbakanlar gibi, parti genel başkanvekilliğinin de verilmesini istedi. Ancak parti divanında, Peker'in bu isteğine şiddetle karşı çıktı. Karşı çıkanların en başında gelen Erim: "*Belki prensip olarak bu teklif doğrudur. Fakat Recep Peker otoriter ve totaliter bir şahıstır. Onunla şimdi, bu statüsünde uğraşamıyoruz. Bir de partiyi ele geçirirse ne olur?*" demiştir.¹⁴⁵ Teklifi parti divanı tarafından reddedilen Peker, aynı günün akşamı görüştüğü Cumhurbaşkanı'na istifa kararını bildirmiştir.¹⁴⁶ Nihayet sağlık durumunu gerekçe gösteren Peker, 9 Eylül 1947'de istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. İstifayı kabul eden İnönü, yeni kabineyi kurma görevini Hasan Saka'ya vermiştir.¹⁴⁷ Böylece CHP içindeki devletçi kanat yenilgiye uğramıştır.¹⁴⁸

¹³⁸ Parti içinde güvenoyunun gizli oyla yapılması durumunda ret oyu verenlerin sayısının 150'yi bulabileceği iddiaları ortaya atılmıştır. *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1947, s. 3; 31 Ağustos'ta Denizli Milletvekili Reşat Aydın'ın, Peker'in totaliter zihniyette ısrar ettiğini açıklayarak partisinden istifa etmiş ve DP saflarına katılmıştır. *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1947, s. 1.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1947, s. 3; *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1947, s. 1.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1947, s. 4.

¹⁴¹ Toker, *age.*, s. 202.

¹⁴² *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1947, s. 3.

¹⁴³ Nadi, 35 ler ve 47 ler, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1947, s. 1, 3.

¹⁴⁴ *Aydın Tarihi*, Eylül 1947, No:166, s. 5.

¹⁴⁵ İnönü, *age.*, s. 477.

¹⁴⁶ Toker, *age.*, s. 206; Gevgili, *age.*, s. 65.

¹⁴⁷ *Aydın Tarihi*, Eylül 1947, s. 5.

¹⁴⁸ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 154.

Peker'in istifasıyla Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş sürecinin devam edeceği de kesin olarak anlaşılmıştır.¹⁴⁹

Sonuç

Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecinde 1946-1947 yılları arası diğer bir ifadeyle Peker'in başbakanlık döneminin önemli/ilgi çekici bir yeri vardır. Bu önemli süreçte Recep Peker gibi totaliter-otoriter yönetim anlayışına sahip olan bir kişinin, dönemin zorlaması sebebiyle liberal-kapitalist dünyaya Türkiye'nin eklenmesi sürecinde, İnönü tarafından başbakanlığa getirilmesi ilginç bir gelişmedir.

Recep Peker Hükümeti zor bir süreçte göreve gelmiştir. Ancak daha başlangıç aşaması olan 1946 genel seçimi, bu sürecin sağlıklı başlamasını engellemiştir. Seçimlerdeki usulsüzlüklerinden şikâyetçi olan Demokratlar, Peker Hükümeti'ne karşı sert bir siyaset takip ederken Başbakan'da bu sertliğe aynı şiddetle karşılık vermiştir. Bu sertlik DP'nin işini kolaylaştırmış ve böylece Hükümet'in muhalefete baskı yaptığı iddiaları gerçeklik kazanmıştır. Nitekim başbakanlık süresince Peker, konuşmalarında sürekli olarak kamu düzeninden, asayişten, anarşi tehlikesinden ve otoritenin gerekliliğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla bu süreçte izlediği siyasetle Başbakan'ın yerleşmiş tek partili sistemin alışkanlıklarından vazgeçemediği görülmüştür. Bu durum Peker'in istifasına kadar iktidar-muhalefet ilişkilerinin hep gergin geçmesine neden olmuştur.

Peker ile Bayar kavgasının temel nedeni baskı iddialarıdır. Bayar sürekli hükümetin muhalefete baskı yaptığını iddia etmiş, bunu reddeden Peker ise DP'nin ihtilal metotları takip ettiğini vurgulamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere ortak bir siyasi prensibe sahip olmayan taraflar, birbirlerini dinlemeyi ve anlamayı hiç düşünmemiştir. Dolayısıyla Türk demokrasi tarihinde böylesine önemli bir süreç iktidarla muhalefetin söz düellosuna dönüşmüş ve rejimin kısa sürede tıkanmasına neden olmuştur. Sonuçta çok partili hayata geçildikten sonra ülkedeki siyasi hava bir türlü normalleşmemiştir.

İşte bu noktada araya giren İnönü, iktidarla muhalefeti uzlaştırmaya çabalamış ve ülkedeki siyasi bunalıma son vermek için hakemlik rolüne bürünmüştür. Ancak her iki taraf da geri adım atmayarak iddialarından vazgeçmemiştir. Cumhurbaşkanı, liderleri uzlaştırmak için yaptığı görüşmeler sonucunda bir beyanname yayınlamıştır. 12 Temmuz Beyannamesi olarak bilinen bu belge Türkiye'de çok partili rejimin yerleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Tarafsız gibi görünen bu beyanname İnönü, Peker'in beklentilerine cevap vermemiş ve tavrını dolaylı olarak DP'den yana koymuştur. Böylece kamuoyunda bir rahatlık yaşanmış, kısa süre de olsa siyasi gerginlik azalmış ve çok partili sistemin devam edeceği anlaşılmıştır.

Beyannamenin en önemli sonucu Peker'in istifası olmuştur. Muhalefete karşı sert politikasını değiştirmeyen Başbakan, iki defa güvenoyu almayı başarmışsa da istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Peker Hükümeti'nin izlediği siyasetin iflas ettiğini göstermiştir. Aslında Peker bu süreçte hem kişisel özelliklerine hem de siyasi hayatı boyunca edindiği birikimlere uygun davranışlar sergilemiştir. Ancak dönemin getirdiği zorunluluklar Peker'in otoriter tavırlarıyla uyuşmamaktadır. İnönü'nün CHP içindeki aşırılarından yüz çevirerek ılımlıları desteklemesi, parti içinde Peker'e karşı olanların sayısını günden güne artırmıştır. Sonuçta partiye kendisinin hâkim olduğunu göstermek için giriştiği mücadeleyi de kaybeden Peker istifa etmiş ve böylece siyasi hayatını noktalamak zorunda kalmıştır. Bu istifa

¹⁴⁹ Koçak, *age.*, s. 188.

Türkiye’de çok partili siyasi hayatın devam edeceğinin bir göstergesi olması bakımından önemlidir.

KAYNAKLAR

A. Kilise Tarihi ve Kronikler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA) 490-1-0-0/5-26-19; 490-1-0-0/165-658-1; 490-1-0-0/94-368-1; 490-1-0-0/242-963-5; 490-1-0-0/11-60-14; 30-1-0-0/11-65-6; 30-1-0-0/11-65-8; 30-1-0-0/12-69-1; 30-1-0-0/12-71-2; 30-1-0-0/12-71-9; 30-1-0-0/44-257-3; 30-1-0-0/54-328-2; 30-10-0-0/8-50-20; 30-10-0-0/8-50-21; 30-10-0-0/5-27-5; 30-10-0-0/5-27-6; 30-18-1-2/112-66-6.

TBMM Arşivi Recep Peker Özel Dosyası, Dosya No: 582.

B. Yayımlanmış Resmî Yayınlar, Dergiler, Gazeteler

Aydın Tarihi (1946-1947)

TBMM Tutanak Dergisi (TBMMZC), Dönem 8, C 1,3,4,5 TBMM Matbaası, Ankara 1946-1947.

Akşam (1946)

Cumhuriyet (1946-1947)

Tanin (1946)

Ulus (1946-1947)

Vatan (1946-1947)

C. Kitaplar ve Makaleler

AĞAOĞLU, Samet, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

AĞAOĞLU, Samet, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul 1996.

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

AKANDERE, Osman, *Milli Şef Dönemi 1938-1945*, İz Yayınları, İstanbul 1998.

ARIKAN, Mustafa, *Hamdi Rağıp Atademir Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C II, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

BAYAR, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Karakuşak Basın Yayın, İstanbul 1986.

BERZEG, Sefer, *Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri*, C II, İstanbul 1990.

BİLA, Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1995.

DERİN, Haldun, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

ERASLAN, Cezmi, Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönem Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi, *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, C. 6, S. 22, Kasım 1998, s. 141-155.

ERİM, Nihat, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyannamesi, *Ulus*, 12 Temmuz 1947, s. 1-2.

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

GEVGİLİLİ, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987.

Hükümetin Programı, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1946.

İNÖNÜ, İsmet, *Defterler (1919-1973)*, C I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul 1966.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK, Ankara 1983.
- KOÇAK, Cemil, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, S. Akşin (Yay. Yön.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi IV*, Cem Yayınları, İstanbul 2000.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, Son Tebliğin Büyük Mânası, *Ayın Tarihi*, Temmuz 1947, No: 164, s. 35-37.
- NADİ, Nadir, İnönünün Demeci, *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1947, s. 1.
- NADİ, Nadir, Demokratların Beyanamesi, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1947, s. 1, 3.
- NADİ, Nadir, 35 ler ve 47 ler, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1947, s. 1, 3.
- ÖZTÜRK, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927. C III*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- SADAK, Necmeddin, Recep Peker Hükümetini Bekliyen Ağır Vazifeler, *Akşam*, 10 Ağustos 1946, s. 1-2.
- TİMUR, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınları, İstanbul 1990.
- TUNÇAY, Mete, *Siyasal Gelişmenin Evreleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul 1998.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları*, Varlık Yayınları, Ankara 1971.
- YEŞİL, Ahmet, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- YETKİN, Çetin, *Karşıdevrim 1945-1950*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.
- YÜKSEL, Erol, *Millî Mücadele’den 27 Mayıs’a Bir Siyasetçi: Refik Koraltan*, ATAM Yayınlar, Ankara 2018.